

Edit Katona
Terézia Balogh-Horváth
Etnografski muzej
Budimpešta
ekatona@neprajz.hu
terezia@neprajz.hu

UDK 069(439).02:39
061.4:39](439)"1889"
391-053.2:061.4](091)
Preuzeti rad/Reprinted paper
Primljeno/Recieved: 24.07.2002.

Mađarska nacionalna izložba o odgoju djece iz 1889. godine i Etnografski muzej u Budimpešti¹

Cilj izložbe i sajma bio je predstavljanje i promicanje modernih metoda njege i odgoja djece. Izložba se bavila djecom mladom od šest godina, budući da je upravo u toj dobi smrtnost bila najviša. U posebnoj je dijelu bila izložena etnografska građa - oprema za dojenčad i nošnje petogodišnjih dječaka i djevojčica iz različitih mađarskih regija, pripadnika različitih nacionalnosti. Važan je dio te građe sakupljen prema uputama Jánoša Xántusa, osnivača i prvog ravnatelja Etnografskog odjela Narodnog muzeja (kasnije Etnografskog muzeja) u Budimpešti. Nakon zatvaranja izložbe, Xántus je kupio i nekoliko nošnji od drugih izlagača. Tako je Muzej svoju zbirku obogatio s trideset i jednim kompletom dječje nošnje iz Mađarske.

Ključne riječi: Etnografski muzej (Budimpešta), povremene izložbe, narodne nošnje, odijevanje djece

Sakupljanje etnografskih predmeta za javne zbirke u Mađarskoj potaknuo je Mađarski narodni muzej. Najprije su bili sakupljani predmeti ugro-finskih naroda te nekih azijskih etničkih skupina. Godine 1872. Etnografski odjel Narodnog muzeja postao je neovisan, a kasnije se razvio u Etnografski muzej. Od tada datira i popunjavanje Odjela i mađarskim predmetima. Do početka dvadesetog stoljeća državne su subvencije bile

---

¹Tekst je u originalu objavljen pod naslovom: Katona, E. - Balogh-Horváth, T. (1999) Az 1889-es Országos Kisdédnevelési Kiállítás és a Néprajzi Múzeum, u: *Néprajzi Értesítő*, LXXXI, str. 131-146.

ograničene, pa se akvizicije ostvaruju posebnim donacijama u povodu velikih nacionalnih i međunarodnih izložbi.

Tako su zbirke obogaćene zahvaljujući međunarodnoj bečkoj izložbi 1873., Općoj nacionalnoj izložbi 1885. i Milenijskoj izložbi 1896. godine koja je održana povodom tisućgodišnjice dolaska mađarskih plemena na područje karpatske doline. Sličan je učinak imala i Izložba o odgoju djece, održana u Budimpešti 1889. godine. Odgoj djece, kao tema, već je bio prihvaćen na velikim općim izložbama. Tako su na bečkoj Svjetskoj izložbi iz 1873. godine u "dječjoj kući" izložene "etnografske skulpture" koje su predstavljale majke koje nose dojenčad. Specijalizirana izložba iz 1889. godine bila je jedinstvena čak i po međunarodnim standardima, jer "prije toga nije bilo izložbe koja bi se u potpunosti bavila mentalnim i materijalnim potrebama djece" (A kisdednevelési kiállítás, 1889: 502).

Ideja o izložbi o odgoju djece potiče iz Unije Maria-Dorothea, organizacije koja je osnovana 1885. godine u Budimpešti radi pružanja podrške ženama pedagogima i njihovim obiteljima, a ponajprije se bavila obrazovanjem djece i žena. Unija je dobila ime po nadvojvotkinji Mariji-Dorotheji koja je, kao glavni pokrovitelj, pružala financijsku podršku. Izložba održana 1889. godine imala je za cilj informirati javnost, ponajprije majke, o pravilnom načinu brige o djeci i njihovu odgoju (Gelléri, 1889: 3). To je bilo potrebno osobito zbog toga što je "Mađarska imala najvišu stopu rađanja u Europi, ali i najvišu stopu smrtnosti djece; pedeset posto djece umiralo je prije navršene pete godine" (György, 1889: 157).

U središtu ravnateljve pažnje, koji je javnost želio pridobiti didaktikom, ali ne na manje interesantan način, bila je mogućnost poboljšanja životne perspektive kod onih dječjih dobrih skupina koje su bile najizloženije smrtnosti - dojenčadi, male djece i predškolske djece do navršene šeste godine.

Ministar vjeroispovijesti i obrazovanja za izložbu je besplatno ustupio prostorije Nacionalnoga tehnološkog muzeja. Važnost ovog događaja vidljiva je i iz činjenice da je, uz ostale istaknute članove društva, pokroviteljstvo preuzela majka Marije-Dorotheje, nadvojvotkinja Klotid (supruga nadvojvode Josipa).

Za javnost otvorena od 8. kolovoza do 15. listopada 1889. godine, ona je bila nešto između izložbe i sajma. Slično kao i na budimpeštanskoj Općoj nacionalnoj izložbi iz 1885., većinu su predmeta izložile različite tvornice, industrijalci i ustanove. Proizvođačima je ova izložba bila zanimljiva prigoda da predstave i prodaju svoje proizvode, a posjetiteljima da ih kupe. Okupivši 142 izlagača iz Austro-Ugarske Monarhije s više od deset tisuća izloženih predmeta, događaj je izazvao pozitivne reakcije tiska. Važnost izložbe vidljiva je i iz činjenice da je Mór Gelléri izdao opširan katalog *Tárgymutató a Mária Dorothea-Egyesület által Budapestben 1889-ben rendezett Országos Kisdednevelési Kiállításról* (Kazalo Nacionalne izložbe o odgoju iz 1889. godine, u organizaciji Unije Maria-Dorothea, Budimpešta, 1889.), jednako kao i za Opću nacionalnu izložbu održanu 1885. u Budimpešti.

Povjerenstvo Unije Maria-Dorothea podijelilo je izloženu građu u pet tematskih cjelina.

Sadržaj cjelina saznajemo iz kataloga (Gelléri, 1889). U *prvoj cjelini* bili su izloženi proizvodi namijenjeni "njezi, odijevanju i razvoju djece", kao što su dječja hrana, posebne namirnice, odjeća, igračke i namještaj. U ovom se dijelu tvrtka Dreher predstavila mlijekom u posebnim bocama za djecu. Iz tvrtke su uvjerovali da mliječni proizvodi s farmi glavnoga grada i njegove okolice nisu uvijek najbolje kvalitete, te da se krave s njihove farme u selu Vál u regiji Fejér i ljeti i zimi hrane isključivo prirodnim, zdravim i hranjivim žitaricama. Tvornica pletenoga drvenog namještaja u vlasništvu braće Thonet proizvodila je ljuljačke i stolove veličinom prilagođene djeci, kao i namještaj za kuće lutaka. Tivadar Hüttl, poznati vlasnik tvornice zemljanih proizvoda, predstavio je tanjуре dizajnirane za djecu. Prvi mađarski atelje za izradu papirnatih igračaka,² Maugsch iz Bártfe (u regiji Sáros, danas Bardejov u Slovačkoj), izložio je drvene i papirnatе figurice koje su predstavljale vratare, slugе, putujuće slovačke kotlokrpe, Djedove Mrazove, husare i konjušare na konjima, kola za pivo i sijeno s odgovarajućim konjima i ljudskim likovima, kola za magarce i kola za brašno s magarcima koji klimaju glavama. Tu se također našlo i pribora za pranje, seljačkog namještaja i tijesaka za rublje s lutkama. Njemačku industriju igračaka, koja je tada bila izuzetno popularna u središnjoj Europi, predstavio je tvorničar iz Nürnberga svojim trubama, kadama, autima, sanjkama, željeznicom i posuđem. Izložbu je uljepšao i učinio vedrijom fotograf Mai és társa (Mai i drugi) svojom je zbirkom dječjih portreta. Katalog izložbe savjetovao je roditelje kako da i psihički i fizički pripreme svoju djecu prije nego što ih odvedu fotografu. Na građi Manó Mai zasniva se suvremeni Muzej fotografije u Budimpešti.

Druga cjelina predstavila je društvene aktivnosti za malu djecu. Izoženi su bili nacrti i oprema za različite ustanove namijenjene djeci, poput jaslica, vrtića, domova za napuštenu djecu i siročad, kao i igračke i knjige za obrazovanje zdrave djece te, naposljetku, dječje stvaralaštvo. Nacionalna zajednica dječjih vrtića (Országos Kisdédóvó-Egyesület) predstavila je pomagala koja se u vrtićima koriste za razvijanje sposobnosti, kao i "djevojačku i dječjačku uniformu za siročad".

Treća cjelina bila je posvećena dječjim bolestima. Prikazani su neki zaista šokantni podaci iz Nacionalnog instituta za statistiku te iz budimpeštanskog Instituta za statistiku. Izloženi su bili medicinski proizvodi različitih liječničkih i farmakoloških ustanova i medicinskih tvrtki, namijenjeni prevenciji i liječenju bolesti. Organizatori su smatrali važnim uvjeriti javnost da prekine s nekim tradicijama. Predstavljeni su načini njege dojenčadi iz različitih razdoblja i regija, i pokazano je koji su od tih načina ispravni, a koji ne. Kako bi se javnosti pružila zanimljiva kulturološka usporedba, osim mađarskog načina povijanja dojenčeta u pelene, prikazan je i švicarski, britanski i pruski način. Mađarski je način smatran najsuremenijim, zbog kombinirane upotrebe lanenih, flanelskih i, drugdje nepoznatih, gumenih pelena (Hainiss, 1889: 224). Međutim, u mađarskim bolnicama nije bio primijenjivan idealan krevet za novorođenčad koji se koristi odmah po porodu. Prema katalogu,

---

²Točnije, radi se o *papier mâchéu*, papirnoj masi pomiješanoj s ljepilom, kredom, gipsom i dr. od koje se izrađuju različiti predmeti (napomena prevodioca).

uzrok tomu bio je nedostatak prostora (Gelléri, 1889: 73). Raspravljalo se i o različitim metodama proizvodnje umjetnog mlijeka, koje se smatralo izuzetno ozbiljnom opasnošću za djecu, nabrajale namirnice koje ugrožavaju zdravlje ("otrovni slatkiši"). U ovoj je cjelini Kemijski institut glavnoga grada izložio i različite boje, jasno ih podijelivši na otrovne i neotrovne. Kao otrovne, izložene su "Schweinfurtova zelena", anilinska crvena boja dobivena od arsena, pikrinska kiselina, "zlatni pigment", a od neotrovnih živin sulfid ili rumenica, ultramarin plava, berlinsko plava, indigo i briljantno žuta. Prema tom načelu, i igračke su bile podijeljene na one obojane otrovnim i one obojane neotrovnim bojama.

Četvrtu cjelinu predstavljale su knjige posvećene odgoju djece.

Najatraktivniji dio izložbe bila je *peta cjelina*, naslovljena Etnografija odgoja djece kod kuće i u inozemstvu (slika 1).

Idejna pokretačica ove teme bila je jedna od potpredsjednica Unije, gospođa Polyxena Hampel rođena Pulszky. "Stručnjaci za antropologiju i etnografiju okupili su se u savjetu i najvećim dijelom zbog njezine sjajne ideje postali toliko entuzijastični. Ona je predložila stvaranje zbirke koja bi predstavila sve što je povezano s njegom i odijevanjem male djece iz svake mađarske regije, kako bismo posebnosti tih regija uočili prije no što željeznica i školski sustav izazovu njihovo nestajanje" (A Kisdédnevelési Kiállítás rendezői, 1889: 590). Osim njezinim intenzivnim zanimanjem za povijest kulture, nastojanja Polyxene Pulszke za očuvanje tradicija može se objasniti i obiteljskim vezama, koje su je povezivale s muzejskim zbirkama. Njezin otac, Ferenc Pulszky, bio je u to vrijeme ravnatelj Mađarskoga narodnog muzeja, a njezin suprug, József Hampel, "čuvar" (kustos) arheoloških riznica Muzeja.

Za uspješno postavljenu *petu cjelinu* možemo zahvaliti Jánosu Xántusu, osnivaču i prvom ravnatelju Etnografskog odjela Narodnog muzeja (kasnije Etnografskog muzeja) u Budimpešti, zaslužnom za predstavljanje mađarske građe na bečkoj izložbi 1873. godine.

Oganzacijski odbor izložbe zahtijevao je od njega da traga samo za transilvansko-saksonskom i švapskom građom. On je, međutim, otišao korak dalje i na svoju se ruku odlučio "prema znanstvenom planu, za nabavu modnih predmeta iz mađarskih regija. Uočljivo je bilo da Etnografskom odjelu Narodnog muzeja ti predmeti nedostaju. Xántus je također obećao da će ih učiniti dostupnima javnosti u okviru izložbe o odgoju djece prije nego što će ih postaviti u prostorijama Muzeja" (A kisdédnevelési kiállításból, 1889: 530). Xántus je kupio devetnaest kompleta mađarskih nošnji, od kojih je javnosti predstavio osamnaest, čime se Etnografski odjel isticao u skupini od ukupno sedamnaest etnografskih skupina koje su sudjelovale na izložbi, a koje su prezentirale i inozemnu građu. Na svečanosti otvaranja, o izložbi je rečeno sljedeće: "prošlogodišnji je plan gotovo u potpunosti ispunjen, čak i više od toga, obogaćen je važnim dodacima zahvaljujući primjeru kustosa Jánosa Xántusa, zbog kojega su u Muzej stigli mnogi etnografski primjerci različite dječje odjeće. Stoga je Organizacijskom odboru i bilo moguće predstaviti samostalnu etnografsku skupinu" (Gelléri, 1889: 8-9).

Prema muzejskim dokumentima, etnografski predmeti povezani s imenom Jánosa Xántusa u Muzej su ušli prema njegovim uputama. Već 1873. godine, pripremajući bečku izložbu, Xántus je sakupljanje građe povjerio i drugima. Pripremajući izložbu o odgoju djece, izdao je upute lokalnim crkvenim i svjetovnim intelektualcima, prema kojima su u određenim područjima i odabranim selima sakupljali građu.

O skupini predmeta poznatoj kao "Verhovina", informacije su pribavljene prema zbirci Kornéla Pisóa i njegove supruge. Prema popisu šumara, u to je vrijeme Kornél Pisó radio u glavnoj upravi Besztercebányje (područje Zólyom, današnja Banská Bystrica u Slovačkoj), a ne na planini Verhovina. Stoga on sâm vjerojatno nije sakupljao predmete, već je angažirao druge sakupljače koji su prikupljali građu sa šireg područja Máramaros koje pripada planini Verhovina (današnja Ukrajina).

Većinu izložene građe čine dječje nošnje, prema zamisli Jánosa Xántusa razvrstane u manje tematske cjeline prema zemljopisnim i etničkim kriterijima. Tu je zamisao primijenio već na Svjetskoj izložbi 1873. godine u Beču. Njegov cilj nije bio prezentirati statističku istinu o nacionalnostima (gotovo polovica stanovništva bili su Mađari, a druga se polovica sastojala od različitih nacionalnosti), već pokazati, u Europi, jedinstvenu šarolikost regionalnih i etničkih značajki Mađarske. Stoga izloženi predmeti njegove zbirke najvećim dijelom nisu predstavljali nošnje Mađara, nego pripadnika ostalih naroda. Osim mađarske nošnje iz Szanyja (područje Sopron, slika 2), izložio je švapsku nošnju iz Bonyháda (područje Tolna), saksonsku nošnju iz Kisdisznóda (područje Szeben, danas Cisnadioara u Rumunjskoj), šokačku nošnju iz Beremenda (područje Baranje), bugarsku nošnju iz Vinge (područje Temes, danas Vinga u Rumunjskoj) te rumunjsku nošnju iz Verhovine (područje Máramaros, Ukrajina) (Gelléri, 1889: 82).

Od dvije, samo djelomično očuvane, djevojačke nošnje iz neprovjerena izvora iz Verhovine, jedna je bila rusinska (Makovsky-Poláček, 1925; Szuchiewicz, 1902). Regije koje nije prezentirao Xántus, predstavili su ostali sakupljači.

Dječji vrtić iz Segesvára (područje Nagy-Küküllő, danas Sighisoara u Rumunjskoj) predstavio je bogatu građu Transilvanijskoga mađarskoga obrazovnog društva (Erdélyrészi Magyar Körmüvelődési Egyesület).

Zahvaljujući drugim sakupljačima, mađarska je zbirka postala mnogo raznolikija. Dok je Xántus izložio tek zapadnomađarsku nošnju iz Szanyja (područje Sopron, slika 2), ostali su predstavili transilvanijske i južnomađarske inačice, kao npr. primjerke iz Kalotaszega (područje Kolozs, danas Zona Calata u Rumunjskoj), područja Küküllő (današnja Rumunjska) i Bács-Bodrog (današnja Jugoslavija). Da bi upotpunio sliku o bogatstvu inačica narodnih nošnji u cijeloj Mađarskoj, po završetku izložbe János Xántus je u Etnografski odjel Muzeja poslao još dvanaest nošnji, uz one koje je sâm sakupio. Slovačke nošnje kupio je od Imre Bende, biskupa iz Besztercebányje (*A kisdednevelési kiállításból*, 1889: 531). Emília Ódor, učiteljica u ženskoj državnoj gimnaziji u Budimpešti, donirala je sedam nošnji, a među njima su bile i nošnje iz Torockog i iz područja Bács-Bodrog (iz Bezdána, današnjeg Bezdana u Jugoslaviji), kao i hrvatske te "hienc" djevojačke nošnje. Posebna je

pažnja posvećena "hienc" djevojačkoj nošnji iz Rödönya (područje Vas, današnji Riedlingsdorf u Austriji), jer je to jedini do danas sačuvani primjerak u posjedu Etnografskog muzeja koji ilustrira tradicijsko odijevanje ove etničke skupine njemačkoga govornog područja.

Etnografsko jedinstvo izložbe bilo je zamijećeno i od tiska: "Svaki je od predmeta prirodan, ali nije stvoren za upotrebu, već su ga bogati seljaci napravili da prikažu autentičan način života djece" (A kisdednevelési kiállításból, 1889: 530). Dakako, mnogi su izlošci bili napravljeni samo za izlaganje, čak i oni koji su sasvim sličili predmetima koje su doista upotrebljavali seljaci. To se može vidjeti na primjeru djevojčice iz Verhovine: za odjeću dojenčadi nikada se nije koristio takav neopran, grub i krut lan.

U nekim drugim slučajevima, različiti dijelovi dječje nošnje, iako su imali uporište u tradicijskoj odjeći, nisu međusobno odgovarali po proporcijama. Prema dokumentaciji, odjeća šestogodišnje djevojčice iz Kópháze (područje Sopron, slika 3), sastoji se od relativno malog pokrivala za glavu, dok je gornja suknja prevelika u usporedbi s dvije podsuknje.

Četverogodišnji švapski dječak iz Szekadáta (područje Tolna) nosi neopranu košulju s izvezenom godinom 1889. Kaputić slovačke djevojčice iz Besztercebányje pristaje manjoj djevojčici od one kojoj bi pristajala suknja. Košulja je vjerojatno sašivena u žurbi, i to za izložbu, budući da su njezini rukavi izrazito prekratki i uski. S druge strane, pregaču možemo smatrati autentičnom po tome što je bezbojna i upotrebljavana.

Od svih izlagača, samo je u Xántusovom radu uočljiv napor da prikaže nošnju dječaka i djevojčica, kako različitih dobnih tako i etničkih skupina i zemljopisnih područja. Iz svakog naselja, on je nabavio komplete odjeće za dojenčad, kao i nošnju petogodišnje djece oba spola.

Transilvanijsko mađarsko obrazovno društvo predstavilo je najjednostavnije improvizirano mjesto za odmor dojenčeta (platno koje visi na štapovima, "poljska kolijevka"). Xántus je nabavio stabilne kolijevke, svaku iz drugačijeg kulturno-povijesnog ozračja. Sve su imale oblik korita. Dok su neke bile viseće, druge su imale postolja. One s najviše ukrasa vjerojatno su bile napravljene za izložbu, poput kolijevke iz Bonyháda (područje Tolna) s godinom 1889. i monogramom, kao i kolijevka iz područja Sopron, također iz 1889. godine. Majstor koji je napravio ovu posljednju, na njoj se i potpisao: "Dombó Imre stolar Szany". János Xántus izložio je i različite vrste tekstila za kolijevku, kao i više načina odijevanja dojenčeta, od najstarijih do najmodernijih. S jedne je strane u izložbu uključio opremu za dojenčad iz Verhovine, pokazanu na lutki koja je najprije bila umotana u platnenu odjeću, zatim odjevena u košuljicu te naposljetku nosila platnenu vrpcu koja je čvrsto držala odjeću. S druge strane, pokazao je mađarski model na primjeru Szanyja, s labavijim umatanjem u jastuk, pri čemu su ruke ostajale slobodne. Iako je izložba ponajprije imala prosvjetiteljski zadatak, etnografski je dio sadržavao i tradicionalne elemente koji su uključivali i praznovjerja. Takvi su elementi bili grčki križevi na kolijevkama,

jastuk i vrpca za umatanje iz Verhovine, kao i crvena vrpca za ručni zglob iz Szanyja. Oni su služili kao preventivna magija, kao zaštita od zlih sila i "zlih očiju". U zbirci muzeja iz Szanyja, među opremom dojenčeta, nalazi se i ženska košulja iz Szanyja, koja ukazuje na običaj da se dojenčad ne odijeva u posebne dječje košulje, već u rabljenu, mekšu odjeću odraslih. Dječake su odijevali u muške platnene hlače ili košulje, a djevojčice u krpe napravljene od ženske odjeće, jer su vjerovali da bi "djevojčica umotana u mušku odjeću postala žena slobodna ponašanja i sumnjiva morala, dok bi dječak umotan u žensku odjeću postao ženskar" (Temesvári, 1900: 115).

Na području cijele zemlje dojenčad i mala djeca oba spola bila su odjevena u dugačke košulje, tj. u košulje-haljine, ili pak u suknje na koje je bio pričvršćen gornji dio, tj. jednodijelna odijela. Xántus nije izložio takvu uniformnu odjeću velike sličnosti u obliku i načinu šivanja u svim dijelovima zemlje, čije bi inačice činile tek razlike u načinima ukrašavanja. Vrlo je vjerojatno da ih je smatrao manje reprezentativnima od nošnje iduće dobne skupine, koja je isticala spolne razlike i bila doslovna kopija nošnje za odrasle. Katalog nam ne govori mnogo o tome (Gelléri, 1889), no daje naslutiti da su ostali izlagači slijedili istu ideju - izložen je velik broj nošnji odraslih, dok su dječje nošnje jedva zastupljene.

Etnografska skupina izložila je samo najljepše svečane primjerke koji su na najbolji mogući način odražavali regionalne značajke i time uspijevali privući pažnju posjetitelja. Izložene suvremene inačice najvažnijih tipova nošnji služe kao važni izvori za povijest odijevanja. Od nošnji za dječake, prikazana je inačica sa širokim platnenim hlačama ('gatyá') poput nošnji iz Szanyja (slika 2) i inačica s uskim hlačama u nošnji iz Kisdisznóda. Na jednoj od nošnji za djevojčice, bijela je košulja služila kao dio vanjske nošnje (primjerice, nošnja iz Kópháze, slika 3), dok je kod druge preko košulje odjevena duga šarena bluza s rukavima (nošnja iz Rödönya). Na izloženim nošnjama, suknja je jednostruka u obliku košulje-haljine (Beremend, područje Baranje) ili višestruka (Kapuvár, područje Soprona).

Kako bi se postigao dojam izvornosti, nošnje su bile opremljene odgovarajućim brojem podsuknji, a u nekim slučajevima i dijelovima koji nisu uvijek morali biti jednaki (poput dvije vrste suknje, pregače, prsluka, cipela). Suknja djevojke iz Kópháza vjerno odražava pojavu kada nošnju za odrasle nose pripadnici mlađe dobne skupine. Jastuci ušiveni u donji dio prsluka (slika 3) davali su nošnji ženstven karakter, iako su se zaobljeni bokovi i stražnjica smatrali idealnim odlikama odraslih žena. Xántus je planirao nabavu dječjih narodnih nošnji pripadnika različitih etničkih skupina iz njihovih središta u kojima su se predmeti za osobnu uporabu i dalje ručno izrađivali kod kuće ili u radionicama. Želio je ukazati na etničke skupine koje se asimiliraju, odnosno do koje se mjere koriste odjevni predmeti građanske kulture, a koje skupine i dalje ustraju u nošenju svojih živopisnih narodnih nošnji. Smatrao je da će tako postati jasno koji se predmeti i dalje izrađuju kod kuće, a koje zamjenjuju jeftiniji industrijski proizvodi. Kod njega se zapaža tadašnji suvremeni znanstveni pristup u kojem se proučavanje kućnih radinosti i rukotvorstva (koje se smatralo narodnim umjetničkim blagom) smatra predmetom znanstvenog istraživanja.

Xántus je 1889. godine dao svoju interpretaciju pojma kućne radinosti u širem smislu, upravo kao kada se pripremao za bečku izložbu 1873. godine. Prema njegovoj definiciji, ona je donekle uključivala sitno industrijsko poduzetništvo za seljake, preradu tvorničkog materijala kod kuće i u manjim poduzećima, zajedno s aktivnostima neobrazovanih seoskih švelja. Navedene postavke, zajedno sa značajkama kulture seljačke odjeće toga razdoblja, rezultirale su time da je odjeća prikupljena za izložbu o odgoju djece bila krojena uglavnom od tvornički proizvedenih materijala i ukrašena ukrasima kupljenim u trgovinama.

Nisu bili izloženi samo modeli u prirodnoj veličini, već i male lutke u narodnoj nošnji (slika 1, slijeva), što je kasnije postala sve češća praksa. Kao rezultat ove izložbe, Muzej je uspio nabaviti svoj prvi dječji namještaj: dječje stolice i pomagala za hodanje (uz kolijevke) regionalnih karakteristika, kao i svoje prve igračke, poput mađarskih ručnih kolica kućne izrade do kola za gnoj i kočije iz Devecsera (područje Veszprém). Transilvanijski Sasi poslali su nekoliko drvenih figura kućne izrade iz Berchtesgadena koje su prodavali putujući trgovci. Među njima je bilo nekoliko drvenih zviždaljki u obliku husara na konju (usp. Fritzscht-Bachmann, 1977: tablica 30; Spielzeug/Spiel und Spielereien, 1987: 80). S druge strane, Xántus nije kupovao od velikih nacionalnih radionica za izradu igračaka koje su izlagale u drugim dijelovima izložbe. To su bile radionice iz Nagyszebena (područja Szeben, današnji Sibiu, Rumunjska), Bárthe ili, u to vrijeme izuzetno hvaljena i uspješna, zanatska radionica iz Pjerg-Szélakna (Hegybánya, područje Hont, danas Stiaivnické Bane, Slovačka) u blizini Selmechányje. Zaseban dio izložbe činili su radovi gospođe Lászla Bartókya (tkanje, Békécsaba i cijelo područje Békés) i gospođe Zsigmonda Gyarmathya (vezenje, Kalotaszeg, područje Kolozs, danas Zona Calata u Rumunjskoj), koji su za ovu prigodu dijelom sakupljeni, a dijelom izrađeni. One su obje bile izvrsne organizatorice i podupirale narodnu umjetnost te radile na njezinoj zaštiti u okviru kućne radinosti i sličnih aktivnosti.

Dječje igračke gospođe Zsigmonda Gyarmathya - drveni rezbareni namještaj, dekorativni pokrivači za krevete i drugi izvezeni tekstilni ukrasi za unutrašnjost kuće iz Kalotaszega, odvojeno su izložene u sobi Marije-Dorotheje (nazvanoj po nadvojvotkinji, uz njezino dopuštenje). Predmete iz ovog dijela izložbe, posjetitelji su mogli i kupiti. Tijekom priprema, javnost je bila obaviještena da će u ovom dijelu biti izložen potpun dječji namještaj iz Kalotaszega: stol s prekrizanim nogama, kolijevka, povišen krevet ukrašen vezanim tekstilom, igračke te rezbarene rešetke za mali prozor. Ukrašenu kolijevku iz te zbirke kasnije je otkupio Etnografski odjel.

Uz izložbu, održan je i niz predavanja, što je gospođa Gyarmathy iskoristila za popularizaciju vezenih predmeta iz Kalotaszega proizvedenih za tržište. U svom izlaganju pod naslovom *Djeca Kalotaszega*, s mnogo je osjećaja prikazala domoljublje stanovnika Kalotaszega. Opisala je kako su majke Kalotaszega tijekom cijeloga ljeta morale ostavljati djecu, jer im je jedina mogućnost zapošljavanja bio sezonski posao u Velikoj nizini. "Tužna stvarnost promijenit će se tek kada kućna radinost pronađe svoj put ka Kalotaszegu" i kada se ženski vez bude prodavao.

Zastupljen je bio i južni je dio Monarhije: "hrvatske narodne nošnje, pogotovo one namijenjene djeci" izložio je prvi inženjer iz Károlyvárosa (današnji Karlovac u Hrvatskoj). Ravnatelj dječjeg vrtića i klasične gimnazije iz Szabadka (područje Bács-Bodrog, današnja Subotica u Jugoslaviji) na tri je lutke izložio bunjevačke nošnje (nošnje pripadnika hrvatske nacionalne skupine). Osim ovih, u katalog je uvrštena i nošnja šestogodišnje muslimanske djevojčice iz Bosne: "suknja-hlače oblikovana na turski način visi između nogu i gotovo dodiruje tlo, a kod trčanja ju dijete, da ga ne bi ometala, pridržava rukama" (Gelléri, 1889: 84).

Jedinstven je bio dio izložbe koji se bavio dječjom odjećom i predmetima vezanima uz djecu pripadnika naroda koji su živjeli izvan granica Austro-Ugarske Monarhije.

Najegzotičnijima su se smatrali predmeti i fotografije sa sibirske ekspedicije koju je 1888.-1889. godine vodio fizičar Károly Pápay. Po zatvaranju izložbe, postali su dio zbirke Etnografskog odjela. Od njegovih 479, izloženo je bilo trinaest predmeta, nošnji, igračaka i kulturnih predmeta (npr., kutijica za čuvanje pupčane vrpce) Vogula, Ostjaka, Samojeda i Siriena. Zahvaljujući Pápayjevom pažljivom terenskom radu, posjetitelji izložbe mogli su vidjeti mjesto za odmorišta dojenčadi obskih Ugra, grupiranih prema dobnim skupinama i prigodama. Do ležaja novorođenčadi bile su dvije vrste kolijevki za stariju dojenčad. Jedna od njih bila je "kolijevka s naslonom u kojoj dijete danju sjedi. Kolijevke vise u kući ili šatoru, a djecu smiruju pomoću užadi kojom su vezane. Izvan kuće, majke u njima nose djecu na leđima" (slika 4).

Druga je vrsta kolijevka u kojoj dijete noću spava. Prema katalogu, "oprema je ovakvih kolijevki sljedeća: dno od brezove kore pokriveno je komadićima trulog drva, koji se s vremena na vrijeme mijenjaju iz higijenskih razloga. Odozgo je nježna jelenja dlaka ... a na njoj leži dijete. Pokrivač može biti od različitih materijala, a preko njega se dijete za kolijevku veže predom. Jelenjom dlakom punjeni su i stražnji dio dnevne kolijevke i jastuk noćne." (Gelléri, 1889: 83).

Treba ovdje spomenuti i euroazijske predmete trgovca Ferenca Hoppa: igračke, dječje cipelice i otisak noge kineskoga djeteta (Gelléri, 1889: 84). Izloženi su predmeti iz njegove privatne zbirke, a stotine azijskih etnografskih predmeta u Etnografski su odjel smješteni samo privremeno.

Atraktivnost izložbe postignuta je postavljanjem skupina manekena (slika 1) i scena iz života. Jedna od njih bila je unutrašnjost koju je oblikovala gospođa Lászla Bartókya s visećom kolijevkom i krevetom koji ima vlastiti svod "s kojega su žene iz Békéscabe provirivale da bi vidjele kada će doći po njihovu dojenčad i odnijeti ih na krštenje".

Slike i kipovi slikara i kipara Pedagoške škole iz Bude, bili su izrađeni pod nadzorom profesora tako da su oblikom i izradom odražavali karakter dotične regije i etničke skupine. Takva je bila praksa na velikim izložbama devetnaestoga stoljeća. Činjenica da je ove *papier mâché* lutke nakon zatvaranja Izložbe János Xántus otkupio za Muzej, najbolje govori o njihovoj umjetničkoj vrijednosti. Zbog loših uvjeta u čuvaonici već su iduće godine uništene.

Prema tadašnjim pogledima, "etnografska zbirka sama bi po sebi zasluživala postati posebnom izložbom, a sama posjeta jamči osjećaj intelektualnih zadovoljstava" (Kisednevelési kiállítás, 1889: 502). Na osnovi nepouzdatih podataka iz popisa i suvremenih tekstova, možemo procijeniti da je izložba pokazala šezdeset do sedamdeset narodnih nošnji izloženih na lutkama. Tek je mali dio njih predstavljao nošnje starije djece ili odraslih, a većina je lutaka bila obučena u odjeću za dojenčad ili malu djecu. Sljedeći tekst, međutim, navodi netočne brojke: "gotovo je stotinu dojenčadi i male djece različitih naroda, u kolijevkama i narodnim nošnjama, svako od njih predmet zasebnog proučavanja" (A Kisednevelési kiállításból, 1889: 503). Nažalost, čak i nakon dodatnih nabavki i poklona tek je trideset i jedna mađarska nošnja s velike izložbe pronašla svoje mjesto u Zbirci tekstila i nošnji Etnografskog odjela. Zbog preseljenja Odjela i drugih nepogodnih okolnosti, nekoliko predmeta vezanih uz dojenčad već je do početka dvadesetoga stoljeća bilo uništeno. Iz skupine nošnji male djece nestali su neki primjerci cipela, čarapa i šešira. Mada su predmeti koji nedostaju mogli biti rekonstruirani, tek je dio tog jedinstvenog odabira od trideset i jedne nošnje bilo moguće vidjeti na nekoliko izložbi nakon 1889. godine. Zbirka tekstila i nošnji Etnografskog odjela Narodnog muzeja nije otada bila obogaćivana dječjom nošnjom ni te kakvoće ni u toj količini. U to je vrijeme zbirka bila sustavno organizirana i popunjavana predmetima s područja cijele karpatske doline, predstavivši tako sliku dječje mode određenog razdoblja iz cijele zemlje, sa svim njezinim zemljopisnim i etničkim slikovitim razlikama.

Dodatak

Nošnje s Izložbe o odgoju djece koje su ušle u Zbirku za tekstil i nošnje Etnografskog odjela Narodnog muzeja (kasnije Etnografskog muzeja)

U organizaciji Jánoša Xántusa:

- 1-3. Dojenče, dječak, djevojčica: Szany (područje Sopron, Mađarska)
- 4-6. Dojenče, dječak, djevojčica: Bonyhád (područje Tolna, Švapska)
- 7-9. Dojenče, dječak, djevojčica: Beremend (područje Baranje, Hrvatska)
- 10-13. Dojenče, dječak, djevojčica: Planina Verhovina (područje Máramaros, današnja Ukrajina i Rumunjska, Rusini)
- 14-16. Dojenče, dječak, djevojčica: Kisdisznód (područje Szeben, današnja Cisnadioara, Rumunjska, Sasi)
- 17-19. Dojenče, dječak, djevojčica: Vinga (područje Temes, današnja Vinga, Rumunjska, Bugari)

Darom Emílije Ódor:

- 20. Djevojčica: Rödöny (područje Vas, danas Riedlingsdorf, Austrija, "hienc" Nijemci)
- 21. Djevojčica: Kópháza (područje Sopron, Hrvati)

- 22. Djevojčica: Kapuvár (područje Sopron, Mađari)
- 23-24. Dječak, djevojčica: Szakadát (područje Tolna, Švapska)
- 25. Djevojčica: Bezdán (područje Bács-Bodrog, današnji Bezdán, Jugoslavija, Mađari)
- 26. Djevojčica: Torockó (Torda-Aranyos vármegye, današnja Rimetea, Rumunjska, Mađari)

Od drugih sakupljača:

- 27-28. Dojenče, dječak, djevojčica: Besztercebánya (područje Zólyom, današnja Banská Bystrica, Slovačka, Slovaci)
- 29-31. Dječak, djevojčica: Detta? (područje Temes, današnja Deta, Rumunjska. Suprotno podacima u Muzeju, mjesto porijekla nije Detta, već obližnje mjesto Denta, vjerojatno današnja Denta, Rumunjska - usp. Czirbusz, 1882, Bugari).

Prevela: Sanja Kalapoš Gašparac